

Małgorzata Dajnowicz

Uniwersytet w Białymstoku

orcid.org/0000-0001-6124-9983

Posłanki Ligi Kobiet Polskich i wybory parlamentarne 1989 roku (prezentacja w świetle „Zwierciadła”)¹

Members of the Polish Women’s League and parliamentary elections of 1989 (presentation in „Zwierciadło”)

Słowa kluczowe: organizacja kobieca, Polska Rzeczypospolita Ludowa, Liga Kobiet, Liga Kobiet Polskich

Keywords: women’s organization, Polish People’s Republic, Women’s League, Polish Women’s League

Abstract

A periodical paper “Mirror: the Magazine of the League of Polish Women” was an official organ of LKP (the League of Polish Women), an organization with strong ideological connections with PZPR (the Polish United Workers’ Party). As its main policy was transmitting information about politics and the participation of women in the reality of the Polish People’s Republic from 1982 to 1989, it served as a channel of communication between the communist government and educated women in Poland. The magazine aimed at strengthening human resources in LKP and the communist party. The press coverage tended to focus on women’s issues such as family problems, parental leave, professional careers and economic crisis. Women’s political participation became a popular issue mainly during the time of municipal and parliamentary elections in 1989.

¹ Artykuł przygotowany w ramach realizacji projektu badawczego Narodowego Centrum Nauki pt. *Liga Kobiet w terenie. Działalność organizacji i realia jej funkcjonowania na szczeblu regionalnym i lokalnym w rzeczywistości Polski Ludowej (1945–1989)* – nr 2017/25/B/HS3/02015.

Uwagi wprowadzające

„Zwierciadło” – polski periodyk kobiecy ukazywał się od 1957 r.² Od początku wychodzenia pisma zakładano, że miało ono być „sojusznikiem Ligi Kobiet w rozwiązywaniu ówczesnych społecznych problemów” – jak wspominał w 1972 r. redaktor naczelny „Zwierciadła” Józef Konecki – oraz tygodnikiem „o charakterze magazynowym, możliwie bogato ilustrowanym, o wyraźnym profilu społecznym i ciężarze gatunkowym”³. Periodyk przeznaczony miał być dla kobiet „o wyższych niż przeciętne ambicjach intelektualnych, szerokich zainteresowaniach, poszukujących możliwości konfrontacji własnych przemyśleń, opinii i poglądów”⁴. W założeniu twórców pisma prezentować miało ono z jednej strony tematykę wynikającą z zainteresowań czytelniczek, z drugiej zaś upowszechniać wśród Polek działalność Ligi Kobiet, a także popularyzować porządek społeczny wytyczany przez Polską Zjednoczoną Partię Robotniczą i obóz rządowy Polski Ludowej.

Po wprowadzeniu stanu wojennego 13 grudnia 1981 r. do kwietnia 1982 r. „Zwierciadło” zawieszono i przestało wychodzić, następnie zostało wznowione już jako organ Ligi Kobiet Polskich (LKP). Redaktor naczelną reaktywowanego w 1982 r. pisma została Aleksandra Danuta Wójcik⁵, która objęła stanowisko po Krystynie Mojkowskiej⁶. Jako tygodnik LKP „Zwierciadło” wychodziło do końca 1990 r. Następnie od 25 sierpnia 1990 r. (od nr. 34), z podtytułem „Magazyn dla Pań”, co związane było z planami przekształcenia pisma od 1991 r., zaczęło się

² Trzy okresy wydawnicze: „Zwierciadło: tygodnik ilustrowany”, od 1957 r. do 1961 r. związany z Ligą Kobiet (LK) i od 1982 r., funkcjonującą pod inną, szerszą nazwą Ligą Kobiet Polskich (LKP). W latach 1961–1981 periodyk wydawany był przez Robotniczą Spółdzielnię Wydawniczą (RSW) „Prasa” i RSW „Prasa–Książka–Ruch”. Liga Kobiet (LK) funkcjonowała od 9 IX 1949 r. do 1 XII 1982 r. Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 2 XII 1982 r. w sprawie zmiany nazwy stowarzyszenia wyższej użyteczności „Liga Kobiet” na „Ligę Kobiet Polskich” zmieniono nazwę organizacji – Dz.U. 1982, nr 38, poz. 254.

³ J. Konecki, „Zwierciadlanych” uwag kilka. (Z okazji 15-lecia pisma), „Biuletyn Zarządu Głównego RSW Prasa” 1972, nr 153, s. 64.

⁴ X-lecie „Zwierciadła”, „Biuletyn Zarządu Głównego RSW Prasa” 1967, nr 21, s. 2.

⁵ Żona działacza partyjnego Jerzego Wójcika – w latach siedemdziesiątych do 1980 r. zastępca, a następnie kierownika kancelarii sekretariatu KC PZPR. W latach 1980–1981 sprawował funkcję redaktora naczelnego „Życia Warszawy”.

⁶ Krystyna Mojkowska (1921–2016) – dziennikarka, pełniła funkcję redaktor naczelnej „Zwierciadła” w latach 1974–1981 (w okresie wydawania pisma przez RSW „Prasa–Książka–Ruch”). Pracowała w Katowicach w „Gazecie Robotniczej”, „Trybunie Robotniczej”, następnie w Łodzi w „Głosie Robotniczym” i „Dzienniku Łódzkim”, następnie przeniosła się do Warszawy. Pracowała także w „Przyjaciółce”. Żona Stanisława Mojkowskiego – redaktora naczelnego „Trybuny Ludu”, „Głosu Robotniczego”, łódzkiego oddziału „Ekspressu Wieczornego”, „Dziennika Łódzkiego”, a także prezesa RSW „Prasa–Książka–Ruch” w latach 1972–1978 oraz prezesa Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich w latach 1964–1974.

ukazywać już w nowej rzeczywistości społecznej i ustrojowo-politycznej Polski jako miesięcznik, o charakterze magazynowym.

Od 1982 r. do 1989 r. pismo wychodziło w formacie zbliżonym do C4, o objętości do 16 stron, z kolorową okładką oraz kolorem w śródowych kolumnach. Zasadnicze treści periodyku dotyczyły tematyki odnoszącej się do działalności organizacyjnej i politycznej kobiet, ich pracy zawodowej, problematyki gospodarstwa domowego i rodziny, szeroko rozumianych spraw związanych z „uciążliwościami” kryzysu gospodarczego lat osiemdziesiątych, z którymi borykały się Polki w życiu codziennym. Od około połowy lat osiemdziesiątych przedstawiano również na łamach pisma sylwetki kobiet odnoszących „sukces” na polu zawodowym, organizacyjnym, politycznym, a także rodzinnym. Tematyka dotycząca karier politycznych Polek z większą intensywnością niż wcześniej występowała w „Zwierciadło” od 1988 r.

Jako oficjalny organ LKP „Zwierciadło” wpływać miało na kształtowanie postaw czytelniczek zgodnych z ówczesnym, socjalistycznym porządkiem społecznym i politycznym, uczyć miało szacunku do pracy, zachęcać odbiorczynie do oszczędności i gospodarności w życiu codziennym w okresie kryzysu ekonomicznego lat osiemdziesiątych. W opublikowanym w „Zwierciadło” wywiadzie Danuty Wójcik z Jadwigą Biedrzycką, przewodniczącą Zarządu Głównego LKP, członkinią Światowej Rady Pokoju, wicemarszałkiem Sejmu IX kadencji, informowano czytelniczki o wspólnych celach Ligi i czasopisma, dotyczących realizacji programu społecznego LKP. Potrzebę tej współpracy wskazano podczas obrad VIII Krajowego Zjazdu LKP, kiedy to delegatki Ligi uznały za konieczne, w celu skuteczniejszej pracy organizacji, pozyskanie popularnego periodyku kobiecego, jakim miało być „Zwierciadło”. Zapowiadano w piśmie powrót organizacji do zakładów pracy, a także propagowanie na jego łamach problematyki „praktycznego stosowania zasady równouprawnienia kobiet”, prezentowania przykładowych sylwetek kobiet polskich „obciążonych obowiązkami, a jednak często aktywnych w polityce, w pracy zawodowej i w życiu społecznym”⁷.

Podkreślanie znaczenia Ligi Kobiet w kobiecym ruchu organizacyjnym w Polsce i inicjowanie przez organizację różnorodnej aktywności kobiecej służyły także publikowane w piśmie wywiady z liderkami organizacji⁸, także sprawozdania z obrad, jak np. z IX Krajowego Zjazdu LKP, który odbył się w październiku 1986 r. w Warszawie. Organizację, według oficjalnych danych wówczas liczącą

⁷ J. Biedrzycka, *Co przed nami*, rozm. D. Wójcik, „Zwierciadło” 1982, nr 7, s. 3.

⁸ Z. Stępień, *Znam realia życia*, rozm. D. Wójcik, „Zwierciadło” 1986, nr 41, s. 4–5. Z drugiej strony, w innych publikacjach dotyczących prezentacji sylwetek kobiet upowszechniano wśród czytelniczek zagrożenia, jakie towarzyszyły kobietom podejmującym próby godzenia życia zawodowego, w tym kariery, z ich przestrzenią domową, co podkreślał jeden z tytułów publikowanych artykułów – K. Stachowicz, *Smutek władzy*, „Zwierciadło” 1986, nr 41, s. 7.

ponad 500 tys. członkiń, reprezentowały 383 delegatki, które miały przyjąć program działalności LKP na lata 1986–1990⁹.

Zapowiedzią zmian związanych z udziałem kobiet polskich w życiu publicznym, w tym w polityce, które miały nastąpić w 1989 r., były publikowane na łamach pisma treści związane z eksponowaniem sylwetek kobiet zaangażowanych w życie zawodowe, pracę społeczną, odnoszących w opinii społecznej sukcesy na niwie rodzinnej i zarazem pozadomowej. Wiązało się to również z początkiem przemian ustrojowych w Polsce i związanymi z tym przygotowaniem do zmian transformacji czasopism, w okresie od 1989 r. do początków lat dziewięćdziesiątych¹⁰. Możliwości prezentowania sylwetek kobiet, zaangażowanych w szeroko pojęte życie publiczne, wiązały się również z tym, że od końca lat osiemdziesiątych do redakcji polskich pism kobiecych, takich jak „Zwierciadło”, docierały wzorce kreowane przez kobiece magazyny państw zachodnich. Części treści tych pism, w opinii redakcji jako nowe i, co za tym idzie, szczególnie interesujące dla polskich czytelniczek w smutnej rzeczywistości schyłku PRL, publikowano następnie w polskich pismach wysokonakładowych¹¹. Pojawiały się w związku z tym w pismach wywiady z kobietami z państw zachodnich, prezentowano życiorysy Polek funkcjonujących w życiu publicznym¹², przedstawiano także różnorodne osiągnięcia kobiet, w tym zwłaszcza kobiet z kręgu LKP, liderki i aktywistki Ligi¹³. Publikowane na łamach „Zwierciadła” teksty miały także zachęcać czytelniczki do podejmowania różnych form aktywności na niwie społecznej, zawodowej czy życia publicznego, w tym do udziału w „czynnej” polityce.

Wybory parlamentarne 1989 roku i ich wyniki

Problematyka udziału kobiet w polityce wystąpiła w kontekście wyborów parlamentarnych czerwca 1989 r. i poprzedzających wybory wydarzeń Okrągłego

⁹ B. Dzięgielewska, *Pokój światu, rozwój ojczyźnie, szczęście rodzinie*, „Zwierciadło” 1986, nr 44, s. 2–3.

¹⁰ Według Antoniego Dudka rzeczywista zmiana ustrojowa w Polsce zaczęła się dokonywać nie w 1981 roku, a dopiero od 1988 roku, okresie poprzedzającym bezpośrednio obrady Okrągłego Stołu – A. Dudek, „Pierwsza władza”. *Model nadzoru PZPR nad władzą ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą*, [w:] *Władza w PRL. Ludzie i mechanizmy*, red. K. Rokicki i R. Spałek, Warszawa 2011, s. 61.

¹¹ Według relacji Krystyny Kaszuby przekazy z magazynów zachodnich, amerykańskich, francuskich czy niemieckich, tłumaczono wówczas na język polski i publikowano następnie w pismach, takich jak „Kobieta i Życie”, „Zwierciadło” – na podstawie wywiadu przeprowadzonego przez autorkę niniejszego opracowania z Krystyną Kaszubą, Warszawa, 8 kwietnia 2016 r.

¹² A. Gutek, *Moja firma – moja pasja*, „Zwierciadło” 1988, nr 46, s. 5; M. Teresińska, *Piękne czterdziestolatnie*, „Zwierciadło” 1989, nr 11, s. 6.

¹³ *Nie potrafię stać z boku*, [z liderkami LKP] rozm. B. Skrzypińska, „Zwierciadło” 1988, nr 3, s. 6; T. Janiszewska, *Nie dajmy się*, rozm. K. Stachowicz, „Zwierciadło” 1988, nr 4, s. 6.

Stołu. Zapowiedzią tematyki obrad Okrągłego Stołu były rozważania na temat zasadności organizowania tych obrad z nadrzędnym pytaniem: „czy do udziału zostaną zaproszone kobiety?”¹⁴. W numerze z 20 października 1988 r. „Zwierciadła” ukazała się debata o przyszłych obradach Okrągłego Stołu, w których udział miały brać kobiety. Na pytanie: „z czym powinniśmy przyjść do stołu obrad?” odpowiadały na łamach pisma: Krystyna Jandy-Jedrośka, profesor prawa finansowego na Uniwersytecie Warszawskim, posłanka na Sejm VII, VIII i IX kadencji z ramienia PZPR, Maria Nowakowska, kierownik zakładu Technologii Chemii w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Opolu, przewodnicząca Rady Wojewódzkiej Patriotycznego Ruchu Odrodzenia Narodowego, Helena Chodkowska, przewodnicząca Wojewódzkiego Komitetu Stronnictwa Demokratycznego w Ciechanowie, posłanka na Sejm IX kadencji z ramienia Stronnictwa Demokratycznego, Irena Szczygielska, kierownik działu organizacji pracy w Andrychowskich Zakładach Przemysłu Bawełnianego, posłanka na Sejm IX kadencji z ramienia bezpartyjnych, Małgorzata Niepokulczycka, posłanka na Sejm IX kadencji, również bezpartyjna, prezes Krajowej Rady Federacji Konsumentów oraz Anna Kędzierska, pełnomocnik Rządu do Spraw Kobiet. W wysuwanych postulatach rozmówczynie solidarnie proponowały podjęcie podczas obrad, jako spraw nadrzędnych, kwestii związanych przede wszystkim z kryzysem państwa, z trudną sytuacją ekonomiczną i związanym z tym niskim poziomem życia Polaków¹⁵. Uzasadniano na łamach periodyku, drukując wywiady z uznanymi autorytetami ze świata nauki i polityki, że wyniki obrad będą rozwiązaniem kompromisowym, uwzględniającym interesy różnych grup społecznych i zawodowych społeczeństwa polskiego¹⁶.

Komisja Porozumiewawcza Środowisk Kobietych ds. Wyborów, powołana w Warszawie w dniu 25 kwietnia 1989 r., sformułowała apel pt. *Głosuj na kobiety*, opublikowany następnie w „Zwierciadle” w numerach z 18 i 25 maja 1989 r. W prezentowanym stanowisku Komisja apelowała o głos kobiet, podkreślając jednocześnie, że w reprezentacji w Sejmie i Senacie dbać będzie o interesy wszystkich Polek, mając wpływ na kształtowanie przyszłej polityki socjalnej, ekonomicznej czy mieszkaniowej państwa polskiego¹⁷.

Pod tym hasłem dwa tygodnie później opublikowano prezentację czterech kandydatek i ich programu wyborczego, członkiń LKP, rekomendowanych na posłanki

¹⁴ M. Machnicki, *Zaproszenie do stołu*, „Zwierciadło” 1988, nr 38, s. 7.

¹⁵ B. Adamczewska, W. Lipińska, K. Stachowicz, *Wokół Okrągłego Stołu*, „Zwierciadło” 1988, nr 42, s. 3.

¹⁶ K. Doktor, *Kompromis czyli świadome rozwiązanie*, rozm. B. Adamczewska, „Zwierciadło” 1988, nr 51, s. 2, 10; A. Stelmachowski, *Duch czasu sprzyja porozumieniu*, z prezesem Warszawskiego Klubu Inteligencji Katolickiej, mediatorem między rządem i środowiskami opozycyjnymi w czasie strajków i pośrednikiem podczas uzgodnień dotyczących obrad Okrągłego Stołu rozm. E. Dobrowolska, „Zwierciadło” 1988, nr 51, s. 2, 10.

¹⁷ *Głosuj na kobiety*, „Zwierciadło” 1989, nr 20, s. 5; nr 21, s. 2.

do przyszłego Sejmu. Listę otwierała Elżbieta Łęcznarowicz, kandydatka krajowej listy wyborczej, przewodnicząca Zarządu Głównego LKP, nauczyciel geografii, pedagog, dyrektor szkoły, wizytator kuratorium oświaty i wychowania, która zgodnie z przygotowaniem merytorycznym planowała zająć się w parlamencie problematyką oświaty. Ponadto w wysuwanym programie, dotyczącym przyszłej aktywności sejmowej, za niezwykle istotne uznawała sprawy aktywności zawodowej kobiet po zakończeniu urlopów wychowawczych czy opieki nad dzieckiem i równych praw w tym zakresie dla obojga rodziców, to jest matki i ojca. Dodawała, występując w imieniu rekomendowanych na posłanki ze strony Ligi Kobiet, że „od lat organizacja nasza [Liga Kobiet – M.D.], oprócz uporczywej walki o awans społeczno-zawodowy i polityczny kobiet, zajmowała się również mało docenianą problematyką profilaktyki w zakresie zdrowia rodziny”. Przyszłe posłanki reprezentujące organizację miałyby w związku z tym podjąć w Sejmie również kwestię profilaktyki zdrowotnej rodzin¹⁸. Przedstawiono w artykule następnie Elżbietę Łucję Gacek, prawniczkę z Kielc, członkinię PZPR, wicemarszałek Sejmu IX kadencji, która w następnej kadencji Sejmu „pragnęłaby dopilnować praktycznego i efektywnego stosowania ustawowych zapisów dotyczących funkcjonowania rad narodowych i samorządu terytorialnego”. Ponadto podawała, że mogłaby się zająć kwestią ustawodawstwa socjalnego. Apelowala również w publikowanym wywiadzie o zorganizowanie w Sejmie zjednoczonej reprezentacji środowisk kobiecych, utworzenie tzw. lobby kobiecego, które reprezentowałoby interesy kobiet polskich¹⁹. Z kolei Anna Kędzior, kandydująca z Dąbrowy Górniczej, doktor nauk ekonomicznych, pracownik naukowy Akademii Ekonomicznej w Katowicach, kierująca Komisją do Spraw Gospodarstwa Domowego przy LKP, członkini prezydium Wojewódzkiego Zarządu LKP, a od 1986 r. wiceprzewodnicząca Zarządu Głównego LKP, kandydująca do Sejmu po raz pierwszy, planowała zająć się w przyszłym parlamencie „zmianą organizacji życia w polskich gospodarstwach domowych”. Zapewniała przy tym, że nawet jeśli nie zostałaby wybrana do Sejmu, nadal pochłaniałaby ją praca zawodowa oraz społeczna w ruchu kobiecym. Podkreślała, że bardzo chciałaby, „aby w Lidze Kobiet Polskich działało grono świątłych, energicznych kobiet, zainteresowanych działaniem społecznym i starających się zmieniać coś w naszym życiu, i to nie tylko w obrębie czterech ścian własnego domu”²⁰. Natomiast Alina Tepli z Warszawy, startująca w okręgu wyborczym Warszawa-Mokotów, wiceprezes RSW „Prasa–Książka–Ruch”, członkini Zarządu Głównego LKP, planowała podjęcie w Sejmie prac umożliwiających realizację programu wyznaczanego przez samą LKP, która w związku z zachodzącymi zmianami społecznymi i politycznymi zmieniać miała program swojej przyszłej działalności. Uważała, że nadszedł czas głosowania

¹⁸ *Głosuj na kobiety*, „Zwierciadło” 1989, nr 22, s. 8.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

na kobiety, „aby od mówienia i dyskusji przejść do działania, a w tym kobiety są niezawodne. Aby do wielkiej polityki wprowadzić i tę małą, ale nie mniej ważną, ukierunkowaną na rozwiązywanie krok po kroku uciążliwości codziennego życia większości Polaków. A któż te problemy zna lepiej, jeśli nie kobiety – zadawała retoryczne pytanie – aby w sprawach naszego kraju i jego mieszkańców nie decydowali tylko reprezentanci połowy naszego społeczeństwa, bo pozostaje to w sprzeczności ze sprawiedliwością społeczną, demokratyzacją życia, nawet z Konstytucją”²¹.

Po wyborach 1989 r. opublikowano w lipcowym numerze „Zwierciadła” tekst podsumowujący ich wyniki. Artykuł przedstawiał stan liczbowy parlamentarnej reprezentacji kobiecej, przedstawiono także niektóre postacie nowo wybranych posłanek. W pierwszej turze wyborów czerwcowych kandydowało 211 kobiet. Z list PZPR kandydowało 69 kobiet, z ZSL 12 i z ramienia SD – 3 kobiety. Pozostałe reprezentowały listy bezpartyjne i Komitet Obywatelski „Solidarność”. W wyborach 4 czerwca 1989 r. mandaty otrzymało 6 kobiet senatorek i 17 posłanek²².

W dniu 18 czerwca 1989 r., w drugiej turze wyborów parlamentarnych, udział wzięło 76 kobiet. Informowano czytelniczki periodyku, że w Płocku wybrano do Sejmu 4 kobiety, w Katowicach – 9, w Bydgoszczy – 3, w Krośnie – 2²³. W Sejmie X kadencji zasiadały łącznie 62 kobiety (54 sprawuje mandat po raz pierwszy), to jest prawie około jedna trzecia mniej niż w kadencji poprzedniej. W Senacie żadna z sześciu senatorek nie miała doświadczenia wcześniejszej pracy parlamentarnej. Średnia wieku posłanek wynosić miała 47 lat, senatorek zaś 52 lata – podano w komunikacie prasowym pt. *Kobiety w Sejmie X kadencji i Senacie*²⁴.

W tekście inauguracyjnym cykl publikowany na łamach „Zwierciadła” pt. *Twoje posłanki* przedstawiono dziennikarki, redaktor naczelną „Kobiety i Życia” Annę Szymańską-Kwiatkowską z okręgu Warszawa-Ochota (która w przyszłej aktywności sejmowej chciałaby zaangażować się na rzecz stworzenia lobby kobiecego, które dbałoby o zwiększenie udziału kobiet w gremiach politycznych, m.in. w celu podjęcia prac nad usprawnieniem polityki socjalnej) oraz Dobrochnę Kędzierską-Truszyńską z Włocławka, związaną z „Polityką”, piszącą również w „Zwierciadle” (w planach zaangażowania politycznego za najistotniejsze uważała prace nad udoskonaleniem prawa), Krystynę Grzędę z Przemyśla, pedagog, działaczkę ZNP, startującą z ramienia PZPR (która w Sejmie chciałaby „forsować sprawę poprawy warunków pracy szkół i reformy systemu oświaty”) oraz Grażynę Langowską z Olsztyna, działaczkę nauczycielskiej „Solidarności” (za sprawy najważniejsze dla oświaty i edukacji narodowej wskazywała, czym planowała zająć się w parlamencie, „odpolitycznienie szkoły i wychowanie w prawdzie”). Ukazując sylwetki

²¹ *Głosuj na kobiety*, „Zwierciadło” 1989, nr 22, s. 9.

²² B. Adamczewska, *Kobiety w Sejmie i Senacie*, „Zwierciadło” 1989, nr 27, s. 2.

²³ Ibidem.

²⁴ *Kobiety w Sejmie X kadencji i w Senacie*, „Zwierciadło” 1989, nr 31, s. 5.

kobiet związanych z PZPR (dziennikarki), jak i z polityczną stroną opozycyjną „Solidarności”, starano się dowieść czytelnikom periodyku, że „Zwierciadło” upowszechniać miało aktywność kobiet, parlamentarzystek przyszłej kadencji, reprezentujących różne środowiska społeczne i zawodowe. W opublikowanych życiorysach kobiet eksponowano ich wcześniejsze doświadczenie zawodowe i pracę społeczną, co miało w pewnym zakresie gwarantować właściwe przygotowanie do prac w parlamentarnej działalności politycznej²⁵.

W wymienianym cyklu publikacji prasowych pt. *Twoje posłanki* zaprezentowano biogramy kobiet, które weszły do parlamentu. Na łamach „Zwierciadła”, obok sylwetek kobiet o komunistycznym rodowodzie politycznym, związanych głównie z PZPR i LKP, pojawiły się teksty dotyczące postaci we wcześniejszym okresie wychodzenia pisma pomijanych, ze względu na profil polityczno-ideowy periodyku, określane przez wytyczne LKP i partii komunistycznej. Wraz z wyborami 1989 r., poprzez prezentację posłanek również ze skrzydła politycznego opozycji demokratycznej, które w życiorysach eksponowały chociażby przynależność solidarnościową, „Zwierciadło” chciało przekazać, że otwierać się będzie na czytelniczki z różnych środowisk kobiecych, bez względu na rodowód polityczny czy przynależność partyjną. Za przykład posłużyć mogła przedstawiona w piśmie charakterystyka postaci Józefy Hennelowej, posłanki z Krakowa, reprezentantki Komitetu Obywatelskiego „Solidarność”, zastępcy redaktora naczelnego „Tygodnika Powszechnego”, oraz omówienie działalności Olgi Krzyżanowskiej z Tczewa koło Gdańska, posłanki z ramienia, podobnie jak Józefa Hennelowa, Komitetu Obywatelskiego „Solidarność”, wicemarszałka Sejmu X kadencji, członka Krajowej Komisji Koordynacyjnej Służby Zdrowia „Solidarność”²⁶. Wśród publikowanych życiorysów posłanek znalazły się również opisy działalności kobiet z LKP, które w wyniku wyborów 1989 r. dostały się z sukcesem do parlamentu.

W nowej kadencji, od 1989 r. zasiadały w Sejmie przewodniczące zarządów wojewódzkich LKP, m.in. z Ciechanowa – Irena Chojnacka, prawniczka z wykształcenia, absolwentka Uniwersytetu Warszawskiego. Kierowała ona Oddziałem Wojewódzkim Przedsiębiorstwa Upowszechniania Prasy i Książki RSW „Prasa-Książka-Ruch” w Ciechanowie. Zapowiadała, że jako posłanka chciałaby „walczyć o godne życie kobiet, likwidować nonsensy, które im to życie utrudniają. Chciała udowodnić, że można być dobrą żoną i matką, dobrym dyrektorem przedsiębiorstwa i aktywnie uczestniczyć w życiu społecznym”²⁷. Inna przedstawicielka organizacji, Teresa Woźniak, lekarz internista pracująca w Rejonowej Przychodni w Suwałkach, na posłankę rekomendowana przez Zarząd Miejski LKP, była zwolenniczką, zgodnie z ustaleniami Okrągłego Stołu, zmian w zakresie finansowania systemu służby

²⁵ *Twoje posłanki*, „Zwierciadło” 1989, nr 27, s. 2.

²⁶ *Twoje posłanki*, „Zwierciadło” 1989, nr 36, s. 4.

²⁷ *Twoje posłanki* [Irena Chojnacka], „Zwierciadło” 1989, nr 29, s. 7.

zdrowia i większego dostępu Polaków do kompleksowej opieki zdrowotnej²⁸. Z kolei z rekomendacji Zarządu Miejskiego LKP w Jarosławiu do Sejmu dostała się Krystyna Grzęda, dyrektorka jarosławskiej szkoły podstawowej, członkini Prezydium Miejskiej Rady Narodowej Komitetu Miejskiego PZPR oraz Zarządu Miejskiego LKP. „Wykorzystując wieloletnie doświadczenie praktyka zawodu nauczycielskiego, będzie działała w sejmowej komisji edukacji, nauki i postępu technicznego”, podano w charakterystyce posłanki opublikowanej w „Zwierciadło”²⁹. Wśród parlamentarzystek znalazła się także przewodnicząca Zarządu Wojewódzkiego LKP z Włocławka, członkini PZPR, radna Wojewódzkiej Rady Narodowej, z zawodu lekarz radiolog. Zapowiadała, że w Sejmie chciałaby się zająć przede wszystkim sprawami kobiet, zwłaszcza poprawą warunków płacowych i socjalnych w pracy zawodowej³⁰. Nad udoskonaleniem przepisów dotyczących handlu i usług w Sejmie pracować miałyby posłanka Anna Bukowska, z okręgu Warszawa Praga-Północ, prawniczka, prezes zarządu Warszawskiej Spółdzielni Spożywców „Społem”, członkini LKP³¹. Natomiast Maria Gomola, posłanka z okręgu obejmującego Chorzów, Rudę Śląską, Świętochłowice, Siemianowice, członkini PZPR, popierana przez LKP, nauczycielka i dyrektorka szkoły, aktywność społeczną rozwijała wcześniej jako komendantka szczeplu harcerskiego. Pełniła również funkcję radnej w Miejskiej Rady Narodowej w Rudzie Śląskiej. W planach pracy sejmowej miałyby zająć się sprawami oświaty oraz ochrony środowiska na obszarze regionu śląskiego³².

Prezentowane pozostałe posłanki, niezwiązane z LKP, zajmować się miały w Sejmie podobną problematyką, jak posłanki wybrane z rekomendacji LKP, w znaczącej większości więc sprawami oświaty i wychowania, także ochroną zdrowia, ustawodawstwem pracy, w nielicznych przypadkach kwestią rozwoju kulturalnego polskiej wsi i ochrony środowiska. Jedna z posłanek podawała ponadto, że „szczególnie ważne jest według niej przewyciężenie podziałów ideowych w społeczeństwie, szacunek i tolerancja dla cudzych poglądów”³³, co miało być zapowiedzią przyszłej dobrej współpracy parlamentarzystek, reprezentujących różne ugrupowania polityczne i środowiska społeczne. Należy podkreślić, że od 1989 r., w związku ze zmianami politycznymi, publikowano na łamach „Zwierciadła” artykuły upowszechniające działalność polityczną kobiet o pravicowym rodowodzie politycznym, jak Anna Radziwiłł, historyk, wiceminister edukacji

²⁸ *Twoje posłanki* [Teresa Woźniak], „Zwierciadło” 1989, nr 33, s. 7.

²⁹ *Twoje posłanki* [Krystyna Grzęda], „Zwierciadło” 1989, nr 35, s. 4.

³⁰ *Twoje posłanki* [Alicja Bienkowska], „Zwierciadło” 1989, nr 43, s. 5.

³¹ *Twoje posłanki* [Anna Teresa Bukowska], „Zwierciadło” 1989, nr 43, s. 5.

³² *Twoje posłanki* [Maria Gomola], „Zwierciadło” 1989, nr 32, s. 5.

³³ *Twoje posłanki* [Iwona Barbara Lubowska], „Zwierciadło” 1989, nr 41, s. 7.

w randze podsekretarza stanu i senator³⁴, jak i lewicowym, przykładem Danuta Waniek, przewodnicząca Demokratycznej Unii Kobiet, stowarzyszenia powołanego w czerwcu 1990 r., deklarującego m.in. działalność na rzecz równouprawnienia kobiet i mężczyzn³⁵.

Od wyborów czerwcowych 1989 r. i następstw politycznych z nimi związanych LKP przeżywała poważny kryzys organizacyjny, co spowodowane było m.in. odchodzeniem członkiń ze struktur Ligi Kobiet³⁶. W celu wzmocnienia organizacji oraz w pewnym zakresie dostosowania jej do zmian polityczno-gospodarczych w nowej rzeczywistości ustrojowej Polski, pojawiły się w wewnętrznych strukturach LKP koncepcje dotyczące uruchomienia przy stowarzyszeniu działalności gospodarczej, a nawet przekształcenia LKP w spółkę. Plany te miałyby zapewnić m.in. środki finansowe potrzebne do funkcjonowania i rozwoju organizacji w nowej rzeczywistości Polski po 1989 r.³⁷. Wymieniana Danuta Waniek, przewodnicząca Demokratycznej Unii Kobiet, w wywiadzie dla „Zwierciadła” przeprowadzonym przez Krystynę Stachowicz w październiku 1990 r., otwartej krytyce poddała dotychczasową działalność LKP jako organizacji zależnej przede wszystkim od władz komunistycznych, rozwijającej się pod wpływem politycznym PZPR, przez co niesamodzielnej³⁸. Wypowiedzi D. Waniek prezentowane w periodyku w pewnym zakresie były zapowiedzią schyłku organizacyjnego LKP oraz wprowadzania ewentualnych, przyszłych, koniecznych i wielopłaszczyznowych reform w obozie komunistycznym, jakie dokonywać się miały od 1990 r.³⁹ Nastąpił wówczas także bardzo poważny kryzys aktywności i działalności LKP.

³⁴ A. Radziwiłł, *Spróbuję rozwiązać to zadanie...*, rozm. A. Gutek, „Zwierciadło” 1989, nr 43, s. 3.

³⁵ Należy dodać, że wymieniana D. Waniek w wywiadzie dla „Zwierciadła”, przeprowadzonym przez Krystynę Stachowicz w październiku 1990 roku, otwartej krytyce poddała działalność LKP: „Organizacja ta przestała być atrakcyjna dla młodych pokoleń. Oprócz tego ciąży na niej stare grzechy. Główny to ten, że nie była suwerenna, lecz uzależniona od układów politycznych. Jej członkinie nigdy same nie decydowały, kto będzie przewodniczącą Zarządu Głównego oraz zarządów wojewódzkich. Sądzę, że tego typu organizacja nie może liczyć teraz na dopływy «świeżej krwi»” – podkreślała. D. Waniek, *Ani gorsze, ani mniej atrakcyjne...*, rozm. K. Stachowicz, „Zwierciadło” 1990, nr 40, s. 4.

³⁶ W początkach lat dziewięćdziesiątych LKP liczyła jedynie około 6 tys. członkiń, skupionych w 20. oddziałach terenowych. K. Jurkowska, *Kłopoty z tożsamością, czyli Liga Kobiet Polskich*, „Ośka” 2000, nr 2, s. 38.

³⁷ K. Stachowicz, *Miejsce Ligi*, „Zwierciadło” 1989, nr 8, s. 7.

³⁸ D. Waniek, *Ani gorsze, ani mniej atrakcyjne...*, op. cit., „Zwierciadło” 1990, nr 40, s. 4.

³⁹ Należy dodać, że D. Waniek w 1989 r. znalazła się także wśród organizatorów „Ruchu 8 Lipca”, który miał reformować PZPR. Inicjatywie „Ruchu 8 Lipca” poświęcono również tekst w analizowanym periodyku. Zob. *8 lipca zamiast 8 marca?*, „Zwierciadło” 1990, nr 4, s. 5.

W początkach lat dziewięćdziesiątych organizacja liczyć miała jedynie około 6 tys. członkiń, skupionych w 20. oddziałach terenowych.

Podsumowanie

Periodyk kobiecy pt. „Zwierciadło: pismo Ligi Kobiet Polskich”, jako oficjalny organ LKP, organizacji związanej strukturalnie i ideowo z PZPR, poprzez przekazywane treści dotyczące polityki i udziału w niej kobiet w rzeczywistości PRL, był pewnego rodzaju platformą komunikacji pomiędzy aparatem komunistycznym a czytelniczkami pisma. Periodyk konsekwentnie realizował zadania mające na celu wzmocnienie kadrowe i organizacyjne LKP. Aktywność polityczna kobiet na łamach „Zwierciadła” ukazywana była z perspektywy działalności kobiet zaangażowanych w pracę partyjną w PZPR oraz bardzo często „ligową”. Publikowane wywiady z liderkami partyjnymi, w tym „ligowymi”, charakterystyki ich życiorysów miały wzmocnić przede wszystkim autorytet ówczesnego systemu politycznego, wskazywać na realne możliwości realizacji przez Polki karier politycznych u schyłku lat osiemdziesiątych. Przekaz odzwierciedlony w wypowiedziach kobiet polityki oscylował wokół problematyki „kobiecej” i aktualnych problemów Polek, to jest spraw rodziny, urlopów wychowawczych, pracy zawodowej kobiet, kryzysu i metod „radzenia sobie” z uciążliwościami kryzysu ekonomicznego. Kobiety polityki ukazywane w „Zwierciadle” miały być promotorkami przekazu o możliwościach realizacji przez kobiety karier politycznych i zawodowych, „godzenia” pełnienia przez kobiety dwóch płaszczyzn ich głównej aktywności – domowej, rodzinnej oraz zaangażowania zawodowego i jednocześnie karier w życiu publicznym. Reprezentantki elit politycznych, posłanki czy senatorki miały być także promotorkami przekazu propagandowego, mówiącego o próbach naprawy państwa przez władze komunistyczne, wskazywać na zmiany ustrojowe, możliwości funkcjonowania kobiet „na szczycie drabiny polskiego życia publicznego”⁴⁰.

⁴⁰ Zob. szerzej na temat „Zwierciadła” jako platformy upowszechniania znaczenia Ligi Kobiet w PRL: M. Dajnowicz, „Zwierciadło” – platforma polityczna Ligi Kobiet w okresie PRL (1957–1961, 1982–1989), „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2017, t. 20, z. 3(47), s. 67–89; eadem, *Kobiety – polityka – wybory w świetle „Zwierciadła: pisma Ligi Kobiet Polskich” (1982–1990)*, [w:] *Rzeczpospolita w koncepcjach polskich partii i środowisk politycznych XX i XXI wieku*, red. G. Radomski, M. Strzelecki, K. Sopolińska, Toruń 2018, s. 107–125.